

УДК 338.2:378

**Олександр І. Синенко**

*Київський національний університет технологій та дизайну*  
**ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ОСВІТИ У ПЕРЕХІДНІЙ ЕКОНОМІЦІ**

*У статті досліджено теоретичні і практичні питання визначення ролі освіти у підвищенні економічної ефективності процесу реформування перехідної економіки України, запропоновано бачення щодо визначення критично важливих напрямів реформування освіти України, систематизація ролі освіти у загальному процесі реформування економіки України.*

**Ключові слова:** *освіта, реформування економіки, креативна економіка, трансформація освіти, економічні системи, постіндустріальне суспільство, інформація, інноваційна модель розвитку.*

**Александр И. Синенко**

*Киевский национальный университет технологий и дизайна*  
**ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ОБРАЗОВАНИЯ  
В ПЕРЕХОДНОЙ ЭКОНОМИКЕ**

*В статье исследованы теоретические и практические вопросы определения роли образования в повышении экономической эффективности процесса реформирования переходной экономики Украины, предложены критически важные направления реформирования образования Украины, систематизация роли образования в общем процессе реформирования экономики Украины*

**Ключевые слова:** *образование, реформирование экономики, креативная экономика, трансформация образования, экономические системы, постиндустриальное общество, информация, инновационная модель развития.*

**Oleksandr I. Synenko**

*Kyiv National University of Technologies and Design*  
**ECONOMIC SITUATION OF EDUCATION IN TRANSITION ECONOMY**

*The paper deals with theoretical and practical questions of determining the role of education in improving economic efficiency of the process of reforming transition economy of Ukraine, formulating the critically important principles of state regulation in educational reform, and systematization of the role of education in overall process of reforming Ukrainian economy.*

**Keywords:** *education, reforming the economy, creative economy, transformation of education, economic systems, post-industrial society, information, innovative model of development.*

**Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.** Відсутність вражаючих результатів реформування економіки України на сучасному етапі, враховуючи обсяги вкладених у цей

процес ресурсів, свідчить про необхідність проведення аналізу причин цієї неефективності та визначення ключових напрямів реформування. У реформуванні економіки та освіти не відстежується взаємного впливу, ці процеси слабо корельовано і дослідження у цьому напрямку практично не ведуться. Вплив освіти на процес реформування є начебто безумовним і тому не потребує осмислення та формалізації, що на думку автора є одним з ключових прорахунків процесу реформації і призводить до масштабних негативних економічних та соціальних наслідків.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Нажаль, ця проблема не отримала належної уваги дослідників: зарубіжних ці процеси не цікавлять з причин відсутності їх актуальності у розвинутому суспільстві, вітчизняних – з причин неможливості отримання швидкої віддачі у короткостроковій перспективі. Тому не багато хто з практиків та науковців у світі приділяють цьому питанню цілеспрямовану увагу і пропонують нові методи та форми реформування планових економік у ринкові. Це Б. Пінскер, Л. Піяшева, А. Ілларіонов, О. Пасхавер, С. Дацюк, а також Р. Гордон, М. Форд, Р. Флорида та ін. Проте в цих дослідженнях вітчизняні та зарубіжні науковці зосереджуються на загальній постановці проблем і не формалізують шляхи їх вирішення.

**Невирішені частини дослідження.** В Україні наявна велика кількість програм галузевого реформування у реалізацію яких вкладаються досить великі ресурси. Але як вказував В.І. Ленін: *«Намагаючись вирішити приватні питання, не вирішивши суспільні, ми будемо знов і знов нашттовхуватись на ці суспільні питання»*. Вирішення локальних проблем освіти без вирішення загальних проблем реформування суспільства в цілому не має сенсу, оскільки при вирішенні локальних ми завжди будемо натикатися на невірні базові причини появи цих проблем. В статті робиться спроба довести ключову роль освіти у трансформації пострадянського суспільства, неможливість реформування цього суспільства лише економічними методами, важливість розвитку гуманітарних наукових дисциплін, і більш того їх пріоритетність відносно впровадження сучасної бази ринкової економіки в Україні.

**Мета дослідження** полягає у обґрунтуванні практичних кроків реформування системи освіти в Україні, в забезпеченні конкурентоспроможності вітчизняних вищих навчальних закладів та адаптації його до ринково-інституційних реалій вітчизняної економіки, а також формування принципів та підходів у навчальному процесі, реалізація яких сприятиме формуванню стійких конкурентних переваг студентів вітчизняних ВНЗ, зміцнення їх позицій на ринку труда.

**Виклад основних результатів та їх обґрунтування.** Головним в усіх дискусіях щодо реформування України та становлення її як європейської держави стало порівняння стану справ в країні з країнами постсоціалістичного

табору (Польща, Чехія, Словаччина), а також тих, що вийшли з революцій чи військових протистоянь (Хорватія, Словенія, Грузія) [12].

В Україні ще тільки формуються стартові умови реформування, з яких починали постсоціалістичні країни, тому порівняння та очікування результатів реформ в Україні є значно завищеними, при тому результати найбільш ринкової реформи – приватизації, суспільство (включаючи самих реформаторів) сприймає різко негативно. Це є наслідком руху України у цілком правильному напрямі, але засобом, що не є прийнятним для її громадян.

Зміни в країні можливі тільки через освіту. Автор цілком згоден з українським філософом С. Дацюком щодо його формування парадигми навчання. Він відзначає, що проблема освіти перед більшістю людей не стоїть. Зазвичай ми засвоюємо у процесі дорослішання деякі знання, вміння, моральні оцінки, які можемо або приймати, або робити вигляд, що приймаємо, або відкидати.

Після розпаду СРСР пострадянські країни освіту не змінювали, вона змінювалась сама, шляхом стихійної еволюції. Зник тиск однієї ідеології – було скасовано ідеологію як умову цілісності освіти. З'явився ринок – стали готувати людей для ринку. Не потрібно стільки одних професій, потрібні інші, в тому числі нові, – змінили набір професій що викладаються. З'явився комп'ютер і Інтернет – провели інформатизацію. Збільшилася міжкультурна комунікація країн – впровадили зовнішні стандарти освіти, приєдналися до Болонського процесу.

Отже, ми отримали доволі еkleктичний освітній конгломерат, який в цілому ніхто не проектував, ні під які цілі, ні з якою методологією, якщо не вважати цілями і методами ті, які ми уривками взяли ззовні. Однак навіть це ми зробили не усвідомлено, без розуміння, всередині якої картини світу і для чого Болонська система замислювалася.

Після епохи декларованої рівності та універсальної за змістом системи безкоштовної освіти з обов'язковим працевлаштуванням після закінчення ВНЗ, почався раптовий вступ в епоху ринкової конкуренції та різноманітності форм навчальних закладів зі значними перевагами для дітей багатих батьків. Структура освіти була до цього не підготовлена, і, як наслідок, там виникла масова корупція. Перехід від ідеї «освітнього конвеєра» до ідеї «освітнього супермаркету» стався не усвідомлено і швидко.

В умах батьків, чиновників і педагогів склалася картина втрати осмисленої та ефективної радянської освітньої системи і наростання катастрофи в освіті, яка настала в процесах демократизації та становлення ринкових відносин. Те, що радянська система була ефективна для 60-х років і вже не може працювати сьогодні в нових умовах, для більшості – не очевидно.

Стає також зрозуміло, що намалювати нове утворення, спираючись на міжнародні зразки, не дуже складно, але на порядок складніше організувати поховання старої системи. Освіта це «безперервне виробництво», і його не

можна зупинити для проведення реформ, в системі працюють мільйони людей зі старими формами мислення, і соціальна проблема проведення необхідних масових реформ не має рішення.

У сфері освіти два базових завдання – забезпечити відтворення соціуму та його розвиток. Ця проблема актуальна не тільки для нашої країни. Багато даних свідчать про те, що велика кількість студентів, які навчаються в американських ВНЗ є академічно неготовими, а в багатьох випадках – просто неготовими до навчання на рівні ВНЗ. Значній частці цих студентів не вдається успішно завершити навчання, а серед тих, хто закінчив, половині не вдається знайти таку роботу, яка дійсно потребує диплому про вищу освіту, щоправда в описі цієї роботи про це може і не йтися. В цілому вважається, що близько 20% випускників американських ВНЗ мають надто високий освітній рівень для тих посад, які вони обіймають на поточний момент, а середні доходи нещодавніх випускників ВНЗ знижувалися вже протягом понад десяти років. В Європі, де в багатьох країнах студенти отримують освіту безкоштовно або задешево, близько 30% випускників мають кваліфікацію вищу, ніж того вимагає їхня робота. У Канаді ця цифра становить приблизно 27%. А в Китаї число надміру кваліфікованого персоналу налічує аж 43% [1].

В історичному плані ринок робочих місць завжди був схожий на піраміду в сенсі навичок робітника та його здібностей. Нагорі розташовується відносно невелика кількість висококваліфікованих професіоналів і підприємців, які виконують більшу частину творчої і інноваційної роботи. Більшість робочої сили завжди займалася роботою, яка, в певному сенсі, була повторювальною та відносно рутиною.

Виходячи з різного стану розвитку освіти в Україні та розвинутих країнах, можна стверджувати що принципи, які було покладено у реформу української освіти, не є однозначно вірними. 1) *Рівність та доступність*. Вірно. Люди нерівні по претензіям і здібностям, к талантам потрібна особлива увага, і вільний доступ потрібно мати лише до масової освіти, але, враховуючи необхідність змін світогляду та традицій, в українському суспільстві наголос потрібно робити на масову, з переважанням гуманітарних дисциплін освіти. 2) *Освіта є соціально нейтральною*. Невірно. Соціальне походження і соціальна орієнтація важливі, вони визначають структуру і якість освіти. 3) *Освіта для суспільства*. Невірно. Суспільство в цілому є консервативною та складною інституцією, яка опирається новаціям, особливо коли їх користь ще не достатньо проявилась, а кращі в освіті не завжди ті, хто добре опановує традиційні знання та вміння, а також і ті, хто здатен до інновацій що змінюють традиції. 4) *Скорочення кількості ВНЗ в Україні*. Невірно. В умовах формування нової ментальності ширина охоплення аудиторії більш важлива, ніж глибина навчання. В умовах стагнації економіки краще задіяти зайві трудові ресурси у процес навчання (якщо відсутні ресурси на створення автомагістралей як у США та Німеччині під час Великої депресії) ніж вони

стануть сировиною для криміналу. 5) *Пріоритетність вивчення англійської мови*. Вірно. Англomовні ВНЗ займають найвищі щаблі у рейтингах, у наявній тенденції наближення найпоширеніших мов програмування (C, Java, SQL) до розмовної, нею без умовно буде англійська [11, 13, 14].

Освітні реформи, як показує практика, самі по собі ні до яких інновацій не призведуть. Щоб запустити процес інновацій в країні, потрібні люди, які все це розуміють і володіють новими компетенціями. Підготувати їх можна, створивши *інститут нового типу освіти* для дуже невеликої групи людей, яка в наступному поколінні зможе запустити процес інновацій як в освіті, так і в країні в цілому. У перспективі така найвища форма освіти буде необхідна всього лише для 3–7% населення країни. Це люди, які будуть мати особливі компетенції, тому для їх формування потрібні особливі умови, які надають ВНЗ що входять до вершини рейтингу **The Times Higher Education**. Багато вітчизняних науковців переймаються відсутністю українських ВНЗ у ТОП-100 цього рейтингу та украй низькою відповідністю показників наших ВНЗ критеріям відбору, особливо індексу наукового цитування [6].

На думку автора, цьому питанню надається занадто багато уваги при рейтингуванні українських ВНЗ. Можливо це пов'язано з відсутністю системи оцінок вітчизняних ВНЗ виходячи з тих стратегічних завдань, що стоять перед ними і тому сліпо копіюються міжнародні критерії. Але більш чітке позиціонування України у міжнародному середовищі показує, що орієнтація на найвищі досягнення в галузі освіти поки що не просто не вірна, вона ще й економічно провальна, оскільки обмежена кількість наявних ресурсів витрачається для досягнення цілей, що на даному етапі аж ніяк не є актуальними.

Освіта прямо пов'язана з конкурентоспроможністю. Жодне суспільство не може мати високоякісну продукцію без високоякісних вихідних матеріалів. Освіта створює «людський капітал», який в поєднанні з «фізичним капіталом» і дає збільшення продуктивності та якості.

Це було вірно завжди, але подвійно вірно для глобальної технічно складної економіки. У конкурентоспроможної країни її громадянам необхідно мати:

- високий середній рівень функціональної грамотності;
- певні основи знань в області математики, статистики, наукової методології;
- здатність спостерігати процеси, аналізувати їх, інтерпретувати результати і робити дії;
- знання про світ;
- вміння працювати в колективі;
- здатність нести відповідальність;
- здатність постійно вчитися і пристосовуватися до змін.

Слід зауважити, що мова йде не тільки про математику, природничі та технічні науки, а й основи загальної грамотності (читання, письмо, спілкування), міжособистісні і світоглядні питання, знання про світ (географія, історія, економіка, мови) тощо.

Інфраструктура вітчизняних ВНЗ не має належний вигляд, але при її вдосконаленні слід мати на увазі, що у першу чергу це інфраструктура навчального закладу і вона може бути тільки похідною від якості освітнього процесу у цьому ВНЗ.

Від зайнятих в сфері освіти необхідно вимагати зростання продуктивності так само, як і від працівників інших галузей; повинна бути більша віддача з одиниці витрат з урахуванням якості. Поліпшення якості також може означати зменшення питомих витрат. Зростання зарплати повинне супроводжуватися зростанням ефективності роботи викладачів. При приватизації освіти – кращу якість можна отримати з меншими витратами, але слід бути обережними, оскільки існує можливість втрати певних наукових напрямів у фундаментальній науці [10].

У сучасній економіці лише кілька відсотків зайнятих працюють у сільському господарстві (в Україні – 6%). Але на цей сектор працюють ті, хто надають відповідні послуги, наприклад програміст, результат праці якого – програма, що допомагає фермерові управляти своїм господарством або вчений, який розробляє генетично модифіковане насіння, тощо. [5]

Таким чином, у міру розвитку економіки робочі місця йдуть зі сфери безпосереднього виробництва товарів туди, де люди допомагають зробити виробничий процес більш ефективним. Це одна із причин того, чому у високорозвинених економіках така велика частка зайнятих у секторі послуг. Швидке зростання зайнятості в секторі послуг є ознакою структурних змін, необхідних для переходу до зрілої, сучасної економіки.

Економічна сутність реформування освіти в Україні – формування соціально-економічного середовища ринкової економіки, створення етичних норм, що забезпечать дію принципів ощадливості, працьовитості і діловитості, які лягли в основу раннього капіталізму. Створення умов для взаємодії суб'єктів та об'єктів економічних процесів на підставах прийнятих у розвинутих країнах морально-етичних норм. Впровадження методів управління в основу яких покладено відмову від управління, у тому числі процесом освіти, заснованого на примусі та сліпого виконання наказів що надходять зверху.

**Висновки.** На підставі вищезазначеного можна зробити такі висновки стосовно економічної сутності реформування освіти в Україні:

1. Наукові та методологічні підходи до визначення методики навчання, що мають своє коріння у системі освіти радянського зразка в умовах постіндустріальної економічної системи себе вичерпали.

2. Першочергове значення у навчанні має формування етичних та моральних принципів в учнів, оскільки викладання економічних дисциплін без сформованого ринкового світогляду є марнуванням часу як викладачів, так і учнів.

3. Наголос у формуванні навчальних програм слід робити на гуманітарних предметах та психології мас, залученні успішних практиків бізнесу, аналітиків, здатних провести критичний аналіз функціонування економіки України.

4. Саме використання визначених особливостей пострадянської трансформації освіти може стати конкурентною перевагою освіти в Україні для студентів республік колишнього СРСР за умови відсутності політичного забарвлення та відповідної підготовки викладачів, оскільки ми маємо унікальний досвід дослідження трансформаційних процесів.

### Література

1. Форд М. Пришестя роботів. Техніка і загроза майбутнього безробіття / Мартін Форд; Пер. з англ. В. Горбатько. – К.: Наш Формат, 2016. – 400 с.
2. Пинскер Б. Собственность и свобода / Б. Пинскер, Л. Пияшева // Новый мир. – 1989. – № 8.
3. Герземанн О. Ковбойский капитализм: Европейские мифы и американская реальность / Олаф Герземанн; Пер. с англ. Б. Пинскера; Под ред. А. Куряева. – М.: ИРИСЭН, 2008. – 270 с. (Серия «Экономика»).
4. Харарі Ю. Ной Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього / Перекладено за виданням: Harary, Y. (2014). Sapiens. A Brief History of Humankind. London: Harvill Secker. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля. – 444 с.
5. Де Сото Е. Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає на заході і ніде більше / Ернандо де Сото; Пер. з англ. М. Климчук. – К.: Наш формат, 2017. – 232 с.
6. Габович О. Українська наука: Від сьогоднішньої кульгавості до майбутнього параліча / О. Габович, В. Кузнецов // Економіст. – 2008. – № 1. – С. 60–71.
7. Норд Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Даглас Норд; Пер. с англ. І. Дзюб. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
8. О'Коннор Д. Искусство системного мышления / Д. О'Коннор, И. Макдермот; Пер. с англ. – М.: Альпина бизнес букс, 2006. – 245 с.
9. Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее: Монография / Р. Флорида; Пер. с англ. – М.: «Классика-XXI», 2007. – 421 с.
10. Грейсон Дж.К. мл. Американский менеджмент на пороге XXI века / Джексон К. Грейсон мл., Карла О'Делл. – М., 2004. – 176 с.
11. Дацюк С. Изменения через образование [Електронний ресурс] / С. Дацюк // Українська правда. – 30 жовтня 2009. – Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/4aeb16441a820>.

12. Алексащенко С. Не треба ілюзій! Україна застрягла в «Долині смерті» [Електронний ресурс] / С. Алексащенко // Новое время. – 13 квітня 2017. – Режим доступу: <http://nv.ua/ukr/opinion/aleksashenko/ne-treba-iljuzij-ukrajina-zastrjagla-v-dolini-smerti-971920.html#comments>.

13. Чубукова О. Ю. Адаптація системи управління економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / О. Ю. Чубукова, О. В. Ольшанська // Ефективна економіка. – 2015. – № 2. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

14. Ольшанська О. В. Сучасні аспекти когнітивістики в економічному розвитку / О. В. Ольшанська // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2014. – № 6 (81). – С. 78–82.